

О.Є. Фіалко *

АМАЗОНКИ В ІСТОРІЇ ТРОЇ

На основі розгляду відомостей давніх авторів висвітлюється роль легендарних амазонок в одній з центральних подій грецької міфології — Троянській війні.

Ключові слова: амазонки, Троянська війна, археологія, наративні джерела.

З ініціативи уряду Республіки Туреччини і ЮНЕСКО нинішній 2018 р. оголошений роком Трої — однієї з визначних археологічних пам'яток сучасної Туреччини. Троя (або Іліон) — стародавнє місто, що розташоване в північно-західній частині Малої Азії, на узбережжі Егейського моря, поблизу входу до протоки Геллеспонт (сучасна Дарданелли).

Безліч оповідей, переданих у поетичній формі, пов'язано з цим містом (Вирхов 1880, с. 415—416). Передусім оповідь про Троянську війну (1193—1183 рр. до н. е.) — одну з центральних подій грецької міфології, яка відбулась, згідно з античними джерелами, за волею Зевса (Ярхо 1991, с. 551).

Досить докладно події, що стосуються деяких моментів Троянської війни, викладені в героїчних поемах Гомера «Іліаді» і «Одіссеї» (Гиндин, Цымбурский 1996, с. 100), що склалися кілька століть і об'єднали в єдине художнє ціле потужні пласти міфологічного та історичного буття (Тахо-Годи 2005, с. 18). Власне, завдяки гомерівському епосу Троя і стала настільки популярною не лише в Греції, але і за її межами. Як і в більшості оповідей, у Троянському циклі історичні факти (приміром, існування міста Троя, взяття міста і його подальше руйнування, яке співвідноситься з 1184 р. до н. е.) поєднуються і переплітаються з подіями і персонажами, вочевидь, міфологічного походження (Вирхов 1880, с. 425).

З приводу історичних обґрунтувань переказів про Троянську війну, їх коріння і тлумачен-

ня існує чималий корпус досліджень. Фактично крапку в дискусії про реальність існування міста в 1871 р. поставив німецький археолог-аматор Генріх Шліман, який знайшов руїни Трої під пагорбом Гіссарлик. Потужність культурного шару відкритої пам'ятки сягала 16 м. З подіями Троянської війни співвідноситься один з дев'яти археологічних шарів — шар Троя VII-A, датований 1300—1200 рр. до н. е. (або 1300—1180/90) (Гиндин 1993; Богданов 1995; Latacz 2004; Штоль 2005; Korfmann 2006; Шліман 2009).

Серед численних учасників, задіяних у працях античних авторів, зокрема і творчості гомерівського епосу «Іліаді» та «Одіссеї», і кікличних поемах «Кипрії», «Ефіопіда», «Мала Іліада», «Руйнування Іліона», «Повернення» та інших, наведені головні персонажі «різних рівнів». Передусім, це верховні боги (які розділились на два табори, частина з них підтримувала греків, інші — троянців), царі і члени царських родин, популярні в Греції герої, добре відомі з інших сюжетів. Крім того, за докладними описами подій, до них долучалися і нібито другорядні героїчні дійові особи (Ярхо 1991, с. 551), до яких можна віднести і царицю амазонок Пентесілею (чи Пенфесілею).

Троянський похід, розпочатий ахейськими греками, став одним із найбільш значущих явищ в історії греків-еллінів, і, за словами Фукідіда (1, 9), «першою загальногрецькою справою» (Сафронов 2000). Основні події Троянської війни, пов'язані із жорстокими битвами за взяття Трої, що спричинили низку смертей з обох боків воюючих, відбувалися протягом десятого (завершального) її року. Приміром, події, що були описані в «Іліаді», охоплюють 51 день останнього року облоги Трої греками. Один з епізодів боїв, описаний в кікличній poemі «Ефіопіда», був пов'язаний з амазонками і Ахіллом — наймолодшим із покоління грецьких героїв. Уривчасті відомості, зібрані з різних джерел воедино, репрезентують цю подію наступним чином.

З настанням весни десятого року війни, відновилися бойові дії (позаяк взимку бата-

* ФІАЛКО Олена Євгенівна — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України, ofialka@ukr.net

лії в ті часи припиняли) (Грейвс 1992, с. 495). У цей час відбулося дві надзвичайно важливих для троянців події. Перша: Гектор — син троянського царя Пріама, один з найхоробріших воїнів троянців, (не без сприяння Аполлона) вбив на полі битви Патрокла (Гомер, Іл., XVI); друга: Ахілл, прагнучи помститися за загибель свого найкращого друга, розгромив троянське військо і в двобої вбив Гектора (Гомер, Іл., XVII—XIX), після чого влаштував урочистий похорон Патрокла і віддався печалі і жалобі. Через загибель Гектора Троя втратила могутнього захисника, її воїни не наважувалися виходити за стіни міста, щоб воювати з греками у відкритому полі. Більше в їхньому середовищі не було героя, здатного протистояти Ахіллу. Але у момент розгубленості і повного відчаю до троянців прийшла несподівана допомога. З далекого Понту з'явилася цариця амазонок Пентесілея, дочка бога війни Ареса і цариці амазонок Отрери (Кун 1954, с. 334). За повідомленнями Диктиса Критського у «Щоденнику Троянської війни»¹ (IV, 2, 3), цариця очолювала велике кінне військо. Дізнавшись про смерть Гектора, вона зібралася було повернути назад, але Паріс умовив її залишитися, запропонувавши за це золото і срібло. Однією з причин появи тут Пентесілеї (крім підтримки троянців), було її бажання спокутувати провину за ненавмисне вбивство своєї сестри Меланіппи і водночас позбутися переслідувань богинь помсти — іриній (Грейвс 1992, с. 501). Поява амазонок надихнула троянців. Адже мужність і відвага войовничих жінок, проявлені ними на полях битв, були добре відомі грекам. З появою амазонок радість і надія на позитивний для Трої результат війни оволоділи царем Пріамом, змусивши його навіть на якийсь час забути про важку втрату — смерть його сина Гектора. Пріам радо прийняв амазонок і розповів про втрати троянського війська. Цариця амазонок мала намір убити всіх славних героїв Греції, прогнати ворожі загони з-під Трої і спалити їхні кораблі. Такими планами хоробра Пентесілея підняла бойовий дух троянців. Пріам влаштував на честь цариці бучний бенкет (Менар 2007, с. 309—310).

¹ Ця робота вважається пізньою містифікацією невідомого автора, написаною в I—II ст. н. е. та перекладеною латиною, із деякими викривленнями фактів, викладених у більш ранніх античних джерелах (Ярхо 2002). Проте, поява амазонок під час Троянської війни згадується і в інших літературних творах, тому залучення цієї інформації з цього джерела видається цілком виправданим.

Потім Пріам зробив над Пентесілеєю очищувальний обряд, після чого вона змогла проявити себе у війні, убивши багатьох ворогів. Вже наступного дня, в блискучих обладунках, озброєні вершники виступили на чолі троянського війська в битві проти греків. Пентесілея верхи літала разом зі своїми войовницями по рядах супротивників, безжально убиваючи їх. Греки, які не очікували такого потужного натиску ворожого війська на чолі з амазонками, відступили. Кровопротитна битва наближалася до кінця, амазонки вже відтіснили греків до кораблів, коли на підмогу останнім з'явилися Ахілл і Аякс, які все ще були у жалобі з приводу втрати Патрокла. Почувши шум запеклої битви, вони кинулись у бій. З їх появою хід баталії різко змінився — амазонки і троянці не змогли протистояти героям. Пентесілея хоробро виступила проти Ахілла. Вона двічі метнула в нього списи, але вони розбилися, влучивши в щит. Розгніваний зухвалістю противника, Ахілл кинувся на царицю і вразив її в груди. Зібравши останні сили, поранена амазонка спробувала оголити меч, але в цей момент роз'ятрений супротивник простромив її списом разом з конем. Кінь з вершницею впали на землю мертвими. Зірвавши з неї шолом, Ахілл був вражений надзвичайною красою войовниці і закохався у вбиту діву. В цей час до них підійшов етолієць Терсит (найпотворніший з усіх греків, що билися під Троєю), знущаючись над амазонкою, він виколов списом її очі і звинуватив Ахілла у пристрасті, що була супротивною природі людини. Розгніваний Ахілл, убивши його могутнім ударом в обличчя, відправив до Аїда (Гомер, Іл. II, 212). Коли вбита Пентесілея лежала на землі, грецькі воїни кричали Ахіллу: «*Кинь цю войовницю собакам, щоб вона не займалася тим, що за своєю природою не притаманне жінці!*» (Диктис Критський IV, 2—3). Проте Ахілл, вражений її вродою, вчинив інакше. Піднявши вбиту войовницю, він виніс її з битви. Тіла Пентесілеї і ще дванадцяти амазонок разом з їх озброєнням греки передали троянцям, які влаштували пишний похорон і спалили їх на багатті. Після цих подій Ахілл відправився на острів Лесбос, де приніс багаті жертви Аполлону, Артеміді і Лето, а Одиссей провів над ним обряд очищення від скверни пролитої крові Терсита (Кун 1954, с. 334—335; Грейвс 1992, с. 501, 505).

Епізоди битви амазонок з греками часів Троянської війни, зокрема Ахілла і Пентесілеї, відтворені у численних античних творах мистецтва: скульптурі, барельєфах (рис. 1), настінному живописі, розписних вазах (рис. 2).

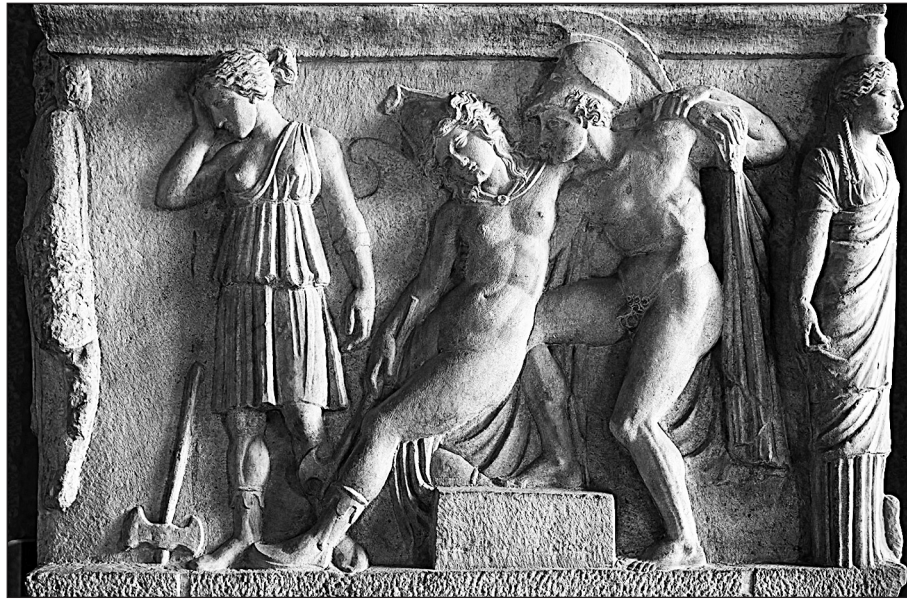

Рис. 1. Саркофаг подружньої пари. Ліва бічна панель з рельєфом «Смерть Пентесілеї», близько 180 р. н. е. Лувр, Париж

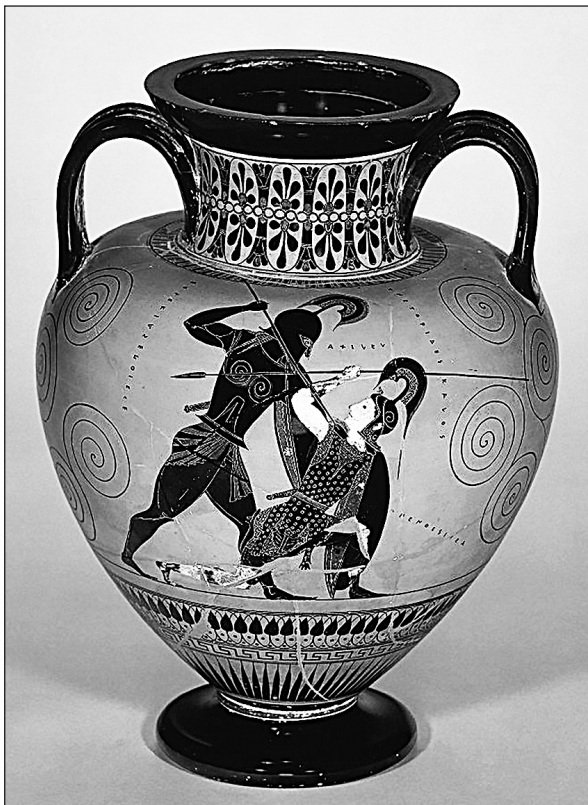

Рис. 2. Атична амфора з чорнофігурним розписом «Ахілл вбиває Пантесілею» художника Ехекіас, 530—525 рр. до н. е. Британський музей, Лондон

Археологічні відкриття побічно підтвердили деякі події, докладно описані у наративних джерелах. Як вже зазначалося вище, після розкопок К. Блегена (2004) прийнято вважати, що «гомерівській» Трої відповідає шар Т. VII-А.

Приміром, з описаним часом найвищого розквіту міста співвідносяться великі для свого часу споруди: цитадель площею 2,0 га зі складеною з великих кам'яних блоків стіною (висотою до 10 м) з вежами і двоповерхові будинки довжиною до 35 м; Нижнє місто (площею до 27 га), оточене ровом; мережа водопостачання з колодязів і тунелів. Саме з цим часом Вільгельм Дерпфельд пов'язував події Троянської війни (Dörpfeld 1902; Жебелев 1941; Korfmann 2006). Разом з тим, місто не раз зазнавало руйнувань і горіло. Все це дозволяє вважати цілком правдоподібним факт походу грецьких вождів з їх загонами проти троянців (Бокшанин 1954, с. 6).

Вивчення історії Трої і героїв Гомера, реальних і вигаданих, відкриттів і знахідок Генріха Шлімана і його послідовників триває, і багато ще попереду (Пиотровский 1998). Питання про реальність участі загону амазонок у Троянській війні, як і раніше, залишається відкритим. Проте не виключено, що майбутні археологічні відкриття дадуть відповідь і на це питання.

- Блеген К. Троя и троянцы. Боги и герои города-призрака. Москва, 2004.
- Богданов И.А. Долгая дорога в Трою. Санкт-Петербург, 1995.
- Бокшанин А. Введение. В: Кун, Н.А. Легенды и мифы древней Греции. Москва, 1954, с. 3—13.
- Вирхов Р. Развалины Трои. *Исторический вестник*. 1880, 1, № 2, с. 415—430.
- Гиндин Л.А. Население Гомеровской Трои: Историко-филологические исследования по этнологии древней Анатолии. Москва, 1993.

- Гиндин Л.А., Цымбурский В.Л. Гомер и история Восточного Средиземноморья. Москва, 1996.
- Грейвс Р. Мифы древней Греции. Москва, 1992.
- Жебелс С.А. Памяти В. Дерпфельда. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*. 1941, № 10, с. 125—129.
- Кун Н.А. Легенды и мифы древней Греции. Москва, 1954.
- Лосев А.Ф. Античная мифология с античными комментариями к ней. Харьков, 2005.
- Менар З.Ж. Мифы в искусстве старом и новом. Москва, 2007.
- Мелетинский Е.М. Мифологический словарь. Москва, 1990.
- Пиотровский Ю.Ю. (ред.). Шлиман. Петербург. Троя. Санкт-Петербург, 1998.
- Сафронов А.В. Проблема датировки Троянской войны в контексте великого переселения народов в последней четверти II тыс. до н. э. *Сборник Русского исторического общества*. 2000, № 2 (150), с. 275—291.
- Тахо-Годи А.А. Античная мифология А.Ф. Лосева. В: Лосев А.Ф. Античная мифология с античными комментариями к ней. Харьков, 2005, с. 5—24.
- Фукидид. История (перевод и прим. Г.А. Стратановского). Ленинград, 1981.
- Шлиман Г. Илион. Город и страна троянцев. Москва, 2009.
- Штоль Г.Г. Шлиман. Мечта о Трое. Москва, 2005.
- Ярхо В.Н. Троянская война. В: Мелетинский Е.М. Мифологический словарь. Москва, 1991, с. 551—552.
- Ярхо В.Н. Диктис Критский. Дневник Троянской войны. Книга 1. Вступительная статья, перевод с латинского и комментарии. *Вестник древней истории*. 2002, № 1, с. 239—251.
- Latacz J. Troy and Homer: Towards a Solution of an Old Mystery. Oxford, 2004.
- Dörpfeld W. (ed.). Troja und Iliion: Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Iliion 1870—1894. Bd. 1. Athen, 1902.
- Korfmann M.O. (ed.). Troia: Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft. Mainz, 2006.

Надійшла 25.10.2018

Е.Е. Фиалко

Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник отдела археологии раннего железного века Института археологии НАН Украины, ofialka@ukr.net

АМАЗОНКИ В ИСТОРИИ ТРОИ

Троянская война является одним из центральных событий греческой мифологии. По поводу исторических обоснований преданий о Троянской войне существует множество исследований. Фактически точку в дискуссии о реальности существования Трои в 1871 г. поставил немецкий археолог Генрих Шлиман, который нашел руины этого города.

Античные авторы, и прежде всего Гомер, среди многочисленных участников десятилетней Троянской войны называют и амазонок во главе с царицей Пентесилеей. Конное войско амазонок пришло на помощь осажденным троянцам. Вооруженные всадники выступили во главе троянского войска в битве против греков, и это едва не закончилось победой троянцев. Однако, вмешательство греческих героев Ахилла и Аякса привело к одному из самых трагических событий войны. В этой битве Ахилл убил царицу амазонок. Сорвав с нее шлем, Ахилл был поражен необычайной красотой воительницы и влюбился в нее. Поэтому битва была прекращена.

Археологические открытия косвенно подтвердили ряд событий, подробно описанных в нарративных источниках. Факт похода греческих вождей с их отрядами против троянцев вполне правдоподобен. В то же время вопрос о реальности участия отряда амазонок в Троянской войне, как и раньше, остается открытым. Однако не исключено, что будущие археологические открытия дадут ответ и на этот вопрос.

К л ю ч е в ы е с л о в а: амазонки, Троянская война, археология, нарративные источники.

Olena Ye. Fialko

Ph.D., Senior Research Fellow of the Early Iron Age Archaeology Department of the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, ofialka@ukr.net

AMAZONS IN THE HISTORY OF TROY

The Trojan War is one of the key events of the Greek mythology. There are many studies on the historical background of the Trojan War legends. The German archaeologist Heinrich Schliemann definitively made a point to the discussion about the reality of the existence of Troy when found the ruins of the city in 1871.

Ancient authors, especially Homer, named the Amazons, led by Queen Penthesilea, among numerous participants of the ten-year Trojan War. The Amazons horse cavalry came to the aid of the besieged Trojans. The Trojan forces headed by the armed horsewomen opposed the Greeks in a battle, which almost ended up with the victory of Trojans. However, the intervention of the Greek hero Achilles and Ajax led to one of the most tragic events of the War. In this battle Achilles killed the Queen of the Amazons. Tearing off her helmet, Achilles was struck by the extraordinary beauty of the warrior woman and fell in love with her. Therefore, the battle was ended.

Archaeological discoveries indirectly confirmed a number of events fully described in narrative sources. The fact of the campaign of Greek leaders with their troops against the Trojans is quite plausible. At the same time, the question of the reality of the Amazons participation in the Trojan War, as before, remains open. However, it is possible that future archaeological discoveries will give an answer to this question as well.

К е у в о р д с: Amazons, Trojan War, Archaeology, Narrative Sources.

References

- Blegen K. Troya i troyantsy. Bogi i geroi goroda-prizraka. Moskva, 2004.
- Bogdanov I.A. Dolgaya doroga v Troyu. Sankt-Peterburg, 1995.
- Bokshchanin A. Vvedeniye. *Kun N.A. Legendy i mify drevney Gretsii*. Moskva, 1954, pp. 3-13.
- Dörpfeld W. (ed.). Troja und Ilion: Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870-1894. Bd. 1. Athen, 1902.
- Fukidid. Istoriya. Perevod i primechaniya G.A. Stratanovskogo. Leningrad, 1981.
- Gindin L. A. Naseleniye Gomerovskoy Troi: Istoriko-filologicheskiye issledovaniya po etnologii drevney Anatolii. Moskva, 1993.
- Gindin L.A., Tsymburskiy V.L. Gomer i istoriya Vostochnogo Sredizemnomoria. Moskva, 1996.
- Greyvs R. Mify drevney Gretsii. Moskva, 1992.
- Korfmann M.O. (ed.). Troia: Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft. Mainz, 2006.
- Kun N.A. Legendy i mify drevney Gretsii. Moskva, 1954.
- Latacz J. Troy and Homer: Towards a Solution of an Old Mystery. Oxford, 2004.
- Losev A.F. Antichnaya mifologiya s antichnymi kommentariyami k ney. Kharkiv, 2005.
- Menar Z.Zh. Mify v iskusstve starom i novom. Moskva, 2007.
- Meletinskiy E.M. Mifologicheskiy slovar. Moskva, 1990.
- Piotrovskiy Yu.Yu. (ed.). Shliman. Peterburg. Troya. Sankt-Peterburg, 1998.
- Safronov A.V. Problema datirovki Troyanskoy voyny v kontekste velikogo pereseleniya narodov v posledney chetverti II tys. do n. e. *Sbornik Russkogo istoricheskogo obshchestva*. 2000, no. 2 (150), pp. 275-291.
- Shliman G. Ilion. Gorod i strana troyantsev. Moskva, 2009.
- Shtol G.G. Shliman. Mechta o Troye. Moskva, 2005.
- Takho-Godi A.A. "Antichnaya mifologiya" A.F. Loseva. *Losev A.F. Antichnaya mifologiya s antichnymi kommentariyami k ney*. Kharkiv, 2005, pp. 5-24.
- Virkhov R. Razvaliny Troi. *Istoricheskiy vestnik*. 1880, 1, no. 2, pp. 415-430.
- Yarkho V.N. Troyanskaya voyna. *Meletinskiy E.M. Mifologicheskiy slovar*. Moskva, 1991, pp. 551-552.
- Yarkho V.N. Diktis Kritskiy. Dnevnik Troyanskoy voyny. Kn. 1. Vstupitel'naya statia, perevod s latinskogo i kommentarii. *Vestnik drevney istorii*. 2002, no. 1, pp. 239-251.
- Zhebelev S.A. Pamyati V. Derpfelda. *Kratkiye soobshcheniya Instituta istorii materialnoy kultury*. 1941, no. 10, pp. 125-129.